

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ:

*Pan Cogito pomiędzy Kartezjuszem a Nietzschem i Freudem (poetycka antropologia
Zbigniewa Herberta w kontekście filozofii podmiotu i filozofii podejrzenia)*

Tematem rozprawy są wątki kartezjańskie, nietzscheańskie oraz freudowskie w twórczości Herberta, szczególnie w wierszach, w których występuje postać Pana Cogito. Głównym **celem** pracy jest próba odpowiedzi na pytanie: jaką rolę odgrywają wspomniane koncepcje filozoficzne w kształtowaniu antropologicznej wizji poety. Przedmiotem mojego zainteresowania jest **kategoria podmiotowości**, którą uznaję za fortunne narzędzie rekonstrukcji horyzontu antropologicznego Pana Cogito, ponieważ refleksja o podmiotowości zrodziła się wraz kartezjańskim *cogito*, oddziaływała na powstanie nowożytnych wyobrażeń o istocie człowieczeństwa, a później stała się przedmiotem krytyki m.in. Nietzschego i Freuda.

Reprezentowana w postaci Pana Cogito wizja podmiotowości okazuje się konstrukcją heterogeniczną. Oscyluje wokół dwóch przeciwstawnych biegunów, które podważają i uzupełniają się nawzajem, tworząc dogłębnie przemyślany dyskurs antropologiczny. Z jednej strony Pan Cogito odzwierciedla Kartezjańskie racjonalne *cogito*, z drugiej zaś – zawiera w sobie ślady filozofii Nietzschego i Freuda, które są krytyczne wobec świadomego, racjonalnego i suwerennego „ja”. Niejednolitość, sprzeczność obrazu Pana Cogito wynika z głównych zasad poetyckiej praktyki Herberta, którą poeta w jednym z wywiadów określił jako: „Zasadę podważalności własnych przekonań. Jest to zasada wewnętrznego dialogu i dialektycznego napięcia między racją głoszoną i racją, która temu zaprzecza” (*Rozmowa Haliny Murzy-Stankiewicz z Herbertem, Czym byłby świat...*, [w:] *Herbert nieznany. Rozmowy*, Warszawa 2008, s. 55).

Metoda: interdyscyplinarny charakter pracy – poszukiwanie filozoficznych wątków antropologicznych w tekstach poetyckich – zakłada wykorzystywanie narzędzi nowoczesnej komparatystyki, a także ważnych dla niej inspiracji, zwłaszcza hermeneutyki. Zestawiam nie tylko filozofię Kartezjusza z filozofią Nietzschego i psychoanalizą Freuda, lecz także porównuję teksty filozoficzne z antropologiczną refleksją Herberta. **Materiałem badawczym** są z jednej strony teksty Kartezjusza, Nietzschego i Freuda, z drugiej zaś – wiersze Herberta z postacią Pana Cogito od tomiku *Pan Cogito* (1974) do zbioru *Epilog burzy* (1998). Dodam, że przyjmuję istnienie powstającego na

przeżyciu wielu lat cyklu poetyckiego o Panu Cogito, którego części łączy owa postać, a także poetyka i filozoficzna problematyka wierszy. Ponadto jako dodatkowy kontekst interpretacyjny wykorzystuję tomiki poety sprzed pojawienia się kreacji postaci Pana Cogito, eseje, inedita, korespondencję, wypowiedzi odautorskie oraz odczytane przeze mnie w trakcie kwerendy w Archiwum Zbigniewa Herberta fragmenty rękopisów, które uwidoczniają zainteresowanie autora *Pana Cogito* myślą Nietzschego i Freuda.

Praca składa się z dwu zasadniczych części. Pierwsza pt. „*adept Filozofii, który zdradził ją dla muz*”, tytuł której pochodzi z listu poety do Elzenberga, stawia sobie za cel, po pierwsze, odzwierciedlić napięcie i wahania poety pomiędzy aspiracjami do filozofii i do literatury, wywierające decydujący wpływ na intelektualny rozwój Herberta; po drugie, przygotować fundament do analizy wątków kartezyjskich, nietzscheańskich i psychoanalitycznych w poezji autora *Pana Cogito* poprzez rekonstrukcję jego filozoficznej postawy. Rozdział I: „*Adept*” przedstawia źródła filozoficznej samoświadomości Herberta, która kształtowała się w dużej mierze pod wpływem Elzenberga, podkreślając jednocześnie pokrewieństwo poety z myśleniem egzystencjalistycznym. Rozdział II: „*Zdrada*” opisuje kryzys filozoficzny poety, który zdecydował o porzuceniu kariery filozofa i wzmocnieniu przekonań o tym, że filozofia powinna być sprawą prywatną, antysystemową, eklektyczną i sprzyjać nieustannej refleksji w dyskursie literackim, a nie jedynie dawać gotowe odpowiedzi w postaci rozbudowanych logicznych systemów. Rozdział III: „*Muzy*” na przykładach interpretacji wczesnych utworów poety demonstruje, jak filozoficzna postawa Herberta (zamiłowanie do introspekcji, problematyka egzystencjalna, dialogiczność etc.) realizuje się w jego twórczości poetyckiej.

Druga część rozprawy pt. *Pan Cogito pomiędzy Kartezjuszem a Nietzschem i Freudem* składa się z dwu rozdziałów, które przedstawiają dialogiczność antropologicznej refleksji Herberta wcielonej w postaci Pana Cogito w kontekście relacji Kartezjusz – Nietzsche i Kartezjusz – Freud. Przy czym w każdym z rozdziałów kieruję się podobną logiką: najpierw przedstawiam stan badań i zagadnienia ogólne, które uzasadniają pojawienie się filozofów podejrzenia jako kontekstu interpretacyjnego, a następnie w kolejnych podrozdziałach uszczegóławiam zagadnienie, prezentując świadectwa archiwalne i analizując konkretne wątki, zbliżające myśl Herberta do Nietzschego i Freuda. W obu rozdziałach postać Pana Cogito jawi się jako dwudziestowieczny spadkobierca Kartezjusza, który aspiruje do tego, aby być suwerennym i racjonalnym władcą swego „ja”, jednak poeta konsekwentnie ukazuje również problematyczność dążeń swego bohatera, podważając za pomocą wątków filozofii podejrzenia kartezyjskie ambicje Pana Cogito.